

Öz Yönetimin Gerekliliği ve Sınırları Açısından Ülke Demokrasisi İle Cemaat Meşveretinin Mukayesesi

Ahmet Battal

[Prof. Dr. Ankara Turgut Özal Ün. Öğretim Üyesi]

Giriş

Hürriyet, insan için de insanların organizasyonları için de gerekli ve faydalıdır. İstibdat ise aynı şekilde hem birey için ve hem de toplumsal yapılar için zararlıdır. Hürriyet için önce öz yönetim olmalıdır. Öz yönetim “iyi yönetim”in önemli bir şartı ve biçimidir. Hürriyet için, istibdat hayatın her tabakasından kaldırılmalıdır. Ancak hürriyetin elde edilmesi, sürdürülmesi ve faydalı olması açısından devlet ile toplumun diğer katmanları arasında fark vardır.

İnsan, toplum (cemiyet) ve devlet, iç içe geçmiş üç varlıktır. Üçü de bir anlamda “canlı” organizmalardır ve hareket halindedirler. Bu organizmaların, “düşünce” ve “eylem” biçimindeki hareketleri itibariyle, “kendinden hareketli” (müteharrik-i bizzat) olmaları ve öz yönetimle yönetilmeleri beklenir.

Öz yönetimin asgari şartı, organizmanın dışarıdan bir iradeyle değil iç iradeyle harekete geçmesidir. Varlıklar âlemindeki tüm varlıklar gibi, insan, toplum ve devlet de -yapısı gereği- çevre ile ilgilidir. Bu ilgi sebebiyle, bunların hareketine yön veren iç irade de -az ya da çok- bir ölçüde dış çevreden etkilenir. Ancak, bu etki iradeyi ortadan kaldıran bir baskıya dönüşmedikçe, “kendinden hareketli” olma durumunu engellemez.

Buna karşılık öz irade devreden çıkmış ve hareketi sağlayan güç “öz”ün dışındaki bir iradeye teslim olmuş ise gerçek anlamıyla bir öz yönetimden de söz edilemez. Bu durumda ise gerek insanın ve gerekse toplumun ve devletin “var olması”, bizzat var olmak değil, iradesini yöneten dış varlığın emri altında ve onun çizdiği hedef doğrultusunda var olmak anlamına gelir. Buna müteharrik-i

“İnsan” ya bizzat kendisini yönetir ya da başkası tarafından yönetilir. Bu yönetim tıbbi, fizyolojiyi ve psikolojiyi ilgilendirir. İnsanların kurduğu ya da içine doğduğu “toplumlar” da ya kendi mensupları eliyle ve kendi kendisini yönetir (öz yönetim) ya da başkaları tarafından yönetilir. Bu yönetim sosyoloji bilimini ilgilendirir.

bizzat değil müteharrik-i bilgayr olmak denir.

“İnsan” ya bizzat kendisini yönetir ya da başkası tarafından yönetilir. Bu yönetim tıbbi, fizyolojiyi ve psikolojiyi ilgilendirir.

İnsanların kurduğu ya da içine doğduğu “toplumlar” da ya kendi mensupları eliyle ve kendi kendisini yönetir (öz yönetim) ya da başkaları tarafından yönetilir. Bu yönetim sosyoloji bilimini ilgilendirir.

Aynı şekilde “devletler” de; ya elbirliğiyle o devletin ülkesindeki insanlar ve toplumlar tarafından ya da başkaları tarafından yönetilir. Bu konu ise siyaset bilimini ve hukuku ilgilendirir.

İnsan tekil bir varlıktır ve öz iradesi ile öz yönetimi arasındaki yoğun ilişkide geçerli olan irade akışı, hastalık ve hipnoz gibi haller dışında herhangi bir biçimde çatallanmaz.

Buna karşılık dinî ya da dünyevî toplulukların ve resmi toplum olan devletin öz iradesinin nasıl ortaya çıkacağı, bu organizmanın hareketinin nasıl yönetileceği, iradeye uygunluğunun nasıl denetleneceği ve dış etkilerden ve baskılardan nasıl korunacağı önemli bir meseledir. Cemaatlerde ve devlette öz yönetimin nasıl temin edileceği, öteden beri, düşünürlerin aklını kurcalayan önemli bir problem olmuştur.

Bulunan çözümlerden biri, cemaatin iradesinin çoğunluk kararı biçiminde ortaya konulması ve hareketin iradeye uygun olup olmadığının da yine bu çoğunluk kararı yöntemiyle denetlenmesidir. Böylece, iradenin öz irade şeklinde ortaya çıkması, yönetimin öz yönetim olması ve denetimin de öz denetim olması sağlanmış olur.

Demokrasi ya da demokratik yönetim süreci olarak ifade edilebilecek olan bu süreç, tüm çoğulcu ya da kolektif yapılarda uygulanabilir. Ancak demokrasinin uygulanabilirliği ve uygulama şartları açısından devletler ile diğer kitlesel organizasyonlar birbirinden farklıdır. Bu yapısal fark nedeniyle, demokrasi, devlet türünden organizmalarda ve cemaat tipi organizasyonlarda çeşitli farklılıklar gösterir.

Makalenin amacı cemaat ve devlet demokrasilerini mukayese ederek farklılıkları ve benzerlikleri tesbit etmek yani cemaatten devlete ve devletten cemaate demokrasi akışında kullanılabilecek kriterleri bulmak ve böylece sağlıklı bir etkileşimi temin etmektir. Diğer deyişle “çeşit çeşit sâri hastalıklar gibi intişar eden istibdat”ları tedavi edecek ve hürriyet denilen sıhhati temin edecek çeşit çeşit meşveret ilaçlarının reçetesini yazmaktır.

A. ÇALIŞMANIN AMACI VE SEBEBİ

1. Bu makalede cemaatten (cemiyetten) kastımız, tüm gruplaşmalar ve kolektif yapılardır. Zira cemaat “cem-toplanma-birleşme” kelimesinden türetilmiş bir kavramdır ve “cem olmak”daki gibi bir anlam ifade eder. Fark şuradadır: Bir araya gelen birden çok kişi her zaman kalıcı ve kurumsal bir yapı kurmuş olmayabilir. “Cemaat/cemaah” ya da “cemiyet/cem’iyeh” olan kişiler ise iradi ve ya zorunlu olarak, az-çok sürekli, nitelikli, kurumsal bir yapı kurmuş olurlar.

2. İnsan, yaradılışı itibariyle münzevi-münferit değil içtimai (cem’i) ve “sosyal” yani “sosyalleşen” bir varlıktır. Bu durum, insanın, yine yaratılışı itibariyle bedevi değil medeni (civil) bir varlık olmasından da kaynaklanır.

İnsan (beşer), tarihi boyunca sosyalleşmesini geliştirmiş ve daima daha iyiyi aramanın sonucu olarak daha iyi devletler (düzenler) ve medeniyetler

(sivilizasyonlar) kurmuştur. O halde insan için “cem olma” yani sosyalleşme, aslında insanın “fıtraten medeni” olma durumunun bir sonucudur. Mafya gibi zararlı sosyal yapılar da fıtrattan sapmanın sonucudur.

3. İnsanların devleti de bir medeni organizasyondur. Sosyalleşmenin ve toplumsal tabakalaşmanın sadece bir aşaması ve bir görüntüsü devletleşmedir. Devlet dışında da çeşitli sivil (medeni) organizasyonlar vardır ve bunlarla devlet arasındaki en esaslı fark şuradadır: Devlet denilen organizasyon maddi güç kullanabilen bir otoritedir. Diğerleri, devlet izin vermedikçe ya da zaaf göstermedikçe maddi müeyyide (cebir) uygulayamaz.

Bu fark nedeniyle günümüzde devletlere resmi toplum, diğer cemaatlara ise sivil toplumlar ya da sivil toplumsal örgütler denmektedir. Günümüzde toplumsal örgütler, genellikle “devlet karşısında sivil” sayılır ve resmi toplum da denilen devlet, sadece çatı organizasyon (ana üst yapı) olarak bir anlam ve görev ifa eder.

Devlet denilen bu örgüt ile diğerleri arasında bazı bağlar kaçınılmazdır: Devlet bir yandan sivil örgütlere dolaylı yollarla nüfuz etmekte diğer yandan çok taraflı anlaşmalarla hükümlerlik yetkilerini devretmekte ve böylece uluslararası ve dolayısıyla devletler üstü bir yapıya bürünmekte ya da bazen tam aksine dış-üst yapılar karşısında güçsüz kalmaktadır.

4. Her organ ve her organizasyon yönetilmeye muhtaçtır. Yönetim, işin niteliğinin gereğidir ve zorunludur. Dolayısıyla “nasıl bir yönetim?” sorusu da “zorunlu olarak” cevaplanması gereken bir sorudur. Ancak bu soru bir “amaç soru” değil, bir “araç soru”dur. Doğru cevabı verildiğinde bu soru gündemden kalkar ve asıl soru olan “varlığın amacı nedir?” sorusu gündemde kalmaya devam eder. Bu asıl soru yönetim “iş” ile ilgili değil, varlık olma “durumu” ile ilgilidir.

Bu makalede, devlet tipi organizasyonlar ve diğer sosyal organizasyonlar yönetim yönünden mukayese edilecek, aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulacaktır.

B. ÇALIŞMANIN TEMEL YAKLAŞIMLARI

1. Cemaat kavramının anlamı ve mensup olmanın yöntemi

Aşağıda, devlet birliğine dahil olmak dışındaki sosyalleşme biçimlerinin tümü, “société/society” anlamında olmak üzere “cemaat” olarak ifade edilecektir.

Yine aşağıda “cemiyet” ile “cemaat” kavramı arasında bir fark olmadığı varsayılacaktır. Ancak “cemiyet” genel kullanımda topluluk, toplum ya da cemaat anlamına geldiği gibi özel bir adlandırmayla bilhassa eski hukuk metinlerinde, mesela eski Türk Ceza Kanununun 163. maddesindeki kullanımında olduğu gibi, “dernek” anlamına da gelir. Bu nedenle aşağıda, teknik bir kavram olarak “cemiyet”in karşılığını oluşturan dernek, cemaat kavramının bir alt türü olarak ve dernek adıyla ele alınacaktır.

Sosyalleşmek ve bu kapsamda “cem olmak /cemaat olmak /cemiyet kurmak” gönüllü ve iradi olabileceği gibi, kendiliğinden ya da zorunlu da olabilir. Bir coğrafyaya, bir kültüre, bir devlete ya da bir dine mensup olmak; zorunlu olarak, o coğrafyaya, o kültüre, o devlete veya o dine mensup olanlarla aynı sosyal yapıya ait olmak anlamına gelir ve bunlar çoğunlukla, az da olsa zorunluluk ifade eden sosyalleşmelerdir. Buna karşılık bir dayanışma derneğine, bir spor kulübüne ya da bir dinî tarikata mensup olmak, birinci gruptakilere nazaran daha fazla gönüllülük içerir.

Devlet denilen cemaate mensup olmayı reddetmek ve fakat o devletin

*İnsan (beşer),
tarihi boyunca
sosyalleşmesini
geliştirmiş ve
daima daha iyiyi
aramanın sonucu
olarak daha iyi
devletler (düzen-
ler) ve medeniyet-
ler (sivilizasyon-
lar) kurmuştur.
O halde insan
için “cem olma”
yani sosyalleşme,
aslında insanın
“fıtraten medeni”
olma durumunun
bir sonucudur.*

*Sosyalleşmenin
yani devlet
dışında bir
cemaati kurmanın
ya da var olan
bir cemaate dahil
olmanın öncelikli
amacı dünyevî
olabileceği gibi
uhrevî de olabilir.
Mesela sendikalar
dünyaya ait
bir fayda için
oluşturulmuş olan
gruplaşmalardır.
Cami cemaatleri
ya da mezhepler
ve tarikatler ise
dünyaya ait ve
dünyada neticesi
alınacak bir amaç
için kurulmuş
(var edilmiş)
değildirler.*

ülkesinde yaşamayı sürdürmek, günümüzde pek sık görülen ve kolaylıkla gerçekleştirilebilecek olan bir durum değildir. Ancak yine de mümkündür: Devletin verdiği kimlikten ve kamu hizmetlerinden yararlanmayı reddetmek (dağa çıkmak ya da inzivaya çekilmek) devlet cemaatine mensubiyeti de reddetmek anlamına gelebilir.

Devlet dışı sosyal yapılarda ise cemaate giriş ve çıkış biraz daha kolaydır. Bu nedenle bu cemaatlerde gönüllülük ve buna bağlı gevşek yönetim anlayışı kendisini hissettirir.

2. Cemaatleşmenin amacı

Sosyalleşmenin yani devlet dışında bir cemaati kurmanın ya da var olan bir cemaate dahil olmanın öncelikli amacı dünyevî olabileceği gibi uhrevî de olabilir. Mesela sendikalar dünyaya ait bir fayda için oluşturulmuş olan gruplaşmalardır. Cami cemaatleri ya da mezhepler ve tarikatler ise dünyaya ait ve dünyada neticesi alınacak bir amaç için kurulmuş (var edilmiş) değildirlere.

Yine cemaatin amacı siyasi (devlet yönetimine ilişkin) olabileceği gibi gayri siyasi de olabilir. Siyasi partiler ve kısmen sendikalar, bilinen anlamıyla devlet yönetimi ile ilgili taleplerde bulunan siyasi cemaatlerdir. Buna karşılık bir dostluk kulübünün ya da bir çevre derneğinin doğrudan amacı ve varlık sebebi siyasi değildir. (Devlete dair dolaylı etkilerinin bulunması ayrı bir husustur).

Gruplaşmanın amacı kâr elde etmek ve mensuplarına (ortaklarına) dağıtmak olabileceği gibi, mevcut emek veya sermayeyi grubun veya genel olarak fayda çevresinin yararına kullanmak da olabilir. Mesela anonim şirketler kâr elde etmek ve ortaklarına dağıtmak amacıyla kurulan sosyal kuruluşlardır. Bu şirketlerin Fransızcada “société anonyme” olarak adlandırılması da bu durumu göstermektedir. Buna karşılık derneklerin ve diğer dünyevî ya da dinî cemaatlerin amacı başkalarına yardım ve destek vererek manevî tatmin duygusunu yaşamaktır (Bu amaca, son zamanlarda, tartışmaya açık bir adlandırmayla “kendini gerçekleştirmek” de denilmektedir.).

Gruplaşmalar formel bir yapıya bürünürse hukuken dernek denilen tip ortaya çıkmış olur. Hukuk düzeninin de “kişi” olarak tanıdığı ve dava ehliyetine sahip saydığı dernekler, “üyelerine dağıtmak amacıyla gelir elde etmek” dışında çok çeşitli amaçlar için kurulabilir. Adında dernek ibaresi bulunan klasik derneklerden başka, enstitü, kulüp, kurum gibi adlar kullanan dernekler de vardır. Ayrıca sendikalar da işçilerin ya da memurların dayanışma amacıyla kurduğu derneklerdir. Aynı şekilde barolar, odalar gibi meslek birlikleri de bir tür kamu kurumu sayılmakla birlikte bir yönden de dernektir. Siyasi partiler de siyasal amaçlı (devleti ele geçirmeyi hedefleyen) derneklerdir.

Buna karşılık vakıflar derneklerden oldukça farklıdır. İşçiler yararına kurulmuş olan ve aslında bir tür sendika durumunda olan vakıflar hariç olmak üzere, vakıf için birden çok kişinin bir araya gelmiş olması gerekmez. Vakıf için gereken asgari unsur, belli bir amaca tahsis edilmiş (özülenmiş) ve sabitlenmiş (vakfedilmiş, tevakkuf ettirilmiş) mal varlığıdır. Bu nedenle vakıflarda çoğunluk eliyle yönetim (demokratik yönetim) zorunlu bir kavram değildir. Önemli olan, amaca uygun yönetimdir. Bununla birlikte malı vakfeden kişi yönetme konusunda bir heyet görevlendirmiş ise ve heyet kendi iradesini oy birliği biçiminde ortaya koyamıyorsa yine prensip olarak demokratik yöntemle (oy çokluğu) karar verecektir.

Devlet biçimindeki sosyalleşmenin amacı ise önce insanı insan olarak desteklemek ve dolayısıyla insana ait tüm bu sosyal örgütleri ve sosyal düzeni

desteklemek ve korumaktır. Devlet formel yapı yönünden en üst basamakta yer alır. Buna karşılık sosyalleşmeden sağlanmak istenen tatmin kapasitesi yönünden, bilhassa zorunluluk içeren yapısı nedeniyle, en alt basamakta dahi olabilir.

3. Cemaatin görünüm biçimleri ve yanılığının kaldırılması

Bir gruplaşma “aslında bir tür bir şey” iken, çeşitli sebeplerle “görünüşte başka tür bir şey” olabilir:

Bu durum bazen dış baskıdan kurtulmak isteğinden yani kanuna karşı hile ihtiyacından kaynaklanır. Siyasete girmeleri yasaklanan memurların siyasal taleplerini ya da desteklerini iletebilmek amacıyla memur sendikacılığı yapmaya yönelmesi gibi.

Bu farklılık bazen de kurucu iradenin muvazaa ihtiyacı hissetmesinden kaynaklanabilir. Mesela bir dinî ya da kültürel cemaat, dernek kurmak yerine siyasi parti şeklinde örgütlenmeyi, bazı ön amaçlarına ulaşmak açısından daha faydalı görebilir.

Yine bu farklılaştırma bazen de -gerekli olup olmadığı tartışılacak türden- kanuni zorunluluklardan kaynaklanmış olabilir. Mesela, ülkemizde radyo ve televizyonculuk kanuni zorunluluk nedeniyle ancak anonim şirketlerce yapılabilir. Bu sınırlama sebebiyle, bir sosyal grup tarafından aslında kâr amacıyla değil de dinî ya da kültürel bir amaçla kurulmuş olan bir televizyon, kanuni zorunluluk nedeniyle dernek değil anonim şirket eliyle yönetilmiş olur.

4. Cemaate “mensup” olmanın anlamı

Gruplaşmaların içinde yer almak da çeşitli biçimlerde ve tonlarda görünebilir.

Gruba mensup olanlar; merkezde olanlar ve çevrede olanlar, aktif ya da pasif olanlar, imtiyazlı olanlar ve sıradan olanlar, -tüzel kişiliği olan cemaatlerde- kayıtlı üye ya da gönüllü olanlar biçiminde görünebilirler.

Gruba mensup olanların bu mensubiyetten beklentileri de değişik olabilir. Devlet için güvenlik ve adalet, şirket için kâr elde etmek, dernek için manevi tatmin, dinî cemaat için dua almak vb. ön plana çıkar. Bununla birlikte kültürel ve kısmen dinî mensubiyet doğumla ve kendiliğinden ortaya çıkacağından, bu tür mensubiyetlerden doğan cemaatlerde mensupların cemaatten beklentisi tanımlanamayabilir.

5. Cemaate “mensup” olmanın sınırı

Bir kişi yukarıda sayılan tüm cemaatler açısından birden çok gruplaşmanın içinde yer alabilir. Mesela bir yandan bir spor kulübüne ve bir sendikaya ve diğer taraftan bir cami derneğine üye olabilir. Aynı şekilde, bir kişi aynı anda iki ayrı devletin vatandaşı da olabilir.

Cemaatlerin bu özelliği nedeniyle bir kişi birden çok grubun faydalarından yararlanabilir ve birden çok grubun grup içi dinamiklerine etki edebilir.

Mesela bir kişi (1) bir yandan bir şirkete ortak olur ve gelir elde eder, (2) bir yandan elde ettiği geliri ve sahip olduğu serveti harcamak üzere bir yardımlaşma derneğine mensup olur. Aynı kişi (3) diğer bir taraftan, dua ve zikir için mabedde dindaşlarıyla bir araya gelebilir ya da (4) tefekkür ve müzakere için başka mekânlarda düzenli biçimde dostlarıyla beraber olabilir. Yine bu kişi (5) mahallesinin yönetiminde aktif olarak öne çıkabilir ya da ülke siyasetinde (seyisliğinde - yönetiminde) etkili olmaya çalışabilir. Bu kişinin bu beş tür organizasyonda beş ayrı statüsü (beş şapkası) ve bu statülerden kaynaklanan beş ayrı gücü - etkisi vardır. Bu kişi statülerinin her birindeki etkinlik derecesini kendisi belirler, ayarlar, değiştirir ve geliştirir.

*Dinî cemaat gibi
informel organi-
zasyonlarda ise iç
dinamikler grubu
bir arada tutmaya
ve yönetmeye
yeterli değilse
dışarıdan bir vasi
“atanması” söz
konusu olmaz,
cemaat küçülür
ya da tümüyle
dağılır. Bu tür
yapılarda “doğ-
rudan dışarıdan”
yönetim, nadiren
söz konusu olur.*

C. ÜLKEDE VE CEMAATTE DEMOKRASİ

Bu makalede devlet türünden yapıların sahip olduğu “ülke” içindeki demokrasi ile diğer cemaatler içinde uygulama alanı bulabilecek olan demokrasiyi; anlamı, faydası, yöntemi, benzerlikleri ve farklılıkları yönünden karşılaştıracacağız. Ancak, bunun için, önce demokrasiye ilişkin ortak tanımı, bu makaleye yönelik olarak netleştirmemiz gerekir.

1. Demokrasinin anlamı

Demokrasinin bu makaledeki birincil anlamı, ikiden çok üyesi bulunan grupların mümkünse oybirliği ama mümkün değilse oy çokluğu iradesiyle yani çoğunluk eliyle yönetimdir. (İki kişilik gruplarda bu anlamıyla demokrasi söz konusu olamaz. Zira iki kişilik kitlerde ortak karar sürecinde ya oy birliği sağlanır ve demokrasiye gerek kalmamış olur ya da bir-birlik eşitlik sebebiyle nihai karar için dışarıdan bir hakeme ihtiyaç duyulur.)

Bu anlamda demokrasinin ne olduğunu bulmaya, alternatifleri içindeki konumunu tesbit etmekle başlayalım.

İkiden çok kişinin iştiraki ile oluşmuş olan herhangi bir grubun yönetiminde üç ana ihtimal vardır:

Birincisi, grubun dışarıdan yönetilmesidir.

Bilhassa devlet yönetiminde, müstemleke (sömürge durumundaki) devletlerde açıkça bu sistem geçerlidir. Yönetilenlerin iradesi doğrudan etkili değildir. Yönetenlerin öncelikli amacı yönetilenlerin yararını korumak değildir. Yönetenler, yönetilenlerin kendi kendisini yönetemeyeceğini varsayarak, vesayet (mandat) yetkisi kullanırlar. Yönetilenler de bazen bu varsayıma katılır ve “mandacı” olmuş olurlar.

Devlet dışı sosyal organizasyonlarda ise vasi eliyle yönetim çoğu zaman yönetim boşluğundan ve kayyım ihtiyacından doğar. Bu halde, dernek ya da vakıf gibi formel organizasyonların yönetim yetkisi esasen devlete aittir ve devlet bu yetkisini kendi denetimi altında çalışacak bir vasi ya da kayyım atamak suretiyle yerine getirir. Atanan yönetici dernek ve şirketlerde tasfiyeyi sağlar, vakıfta ise amaca uygun yönetimi sürdürür. Dinî cemaat gibi informel organizasyonlarda ise iç dinamikler grubu bir arada tutmaya ve yönetmeye yeterli değilse dışarıdan bir vasi “atanması” söz konusu olmaz, cemaat küçülür ya da tümüyle dağılır. Bu tür yapılarda “doğrudan dışarıdan” yönetim, nadiren söz konusu olur.

İkinci yönetim tarzı; grubun, içeriden, ancak kişi ya da zümre hakimiyeti yoluyla yönetilmesidir.

Devlet yönetiminde kişi ya da zümre hakimiyeti, yönetenlerin sayısına göre monarşi (tek-erklilik) ya da oligarşi (çok-erklilik) biçiminde ortaya çıkar. Yönetenlerin niteliği yönünden ise duruma göre aristokrasi (soylular yönetimi), juristokrasi (yargıçlar yönetimi) ya da meritokrasi (uzmanlar yönetimi), biçiminde ortaya çıkabilir. Her halde bu yönetim biçimi otoriteye dayalıdır ve otokrasi ya da otoriterizm (istibdat, totalitarizm) olarak anılır. Yönetenlerin birden çok kişi olduğu hallerde kendi aralarında güç dağılımında eşitlikçi bir yöntemi benimsemeleri halinde -komünist ülkelerde komünist partinin parti içi demokrasiyi uygulamasında olduğu gibi- “müstebitler demokrasisi”nden söz edilebilir. Ayrıca adı cumhuriyet olan ama aslında muhalefetin meşru olmadığı bazı ülkelerdeki gibi, tek ya da birkaç müstebidin, yönetilenleri memnun edebilmek ve böylece daha uzun süre iktidarda kalabilmek amacıyla dahi olsa uzmanlara danışması (uzmanla meşveret) ve fakat nihai kararı yine kendisinin

vermesi, demokrasi değildir.

Cemaat tipi yapılarda, grubun kişi ya da zümre hakimiyeti eliyle yönetilmesi, daha çok yönetenlerin ve yönetilenlerin ortak iradesinden kaynaklanır. Taraflar bu yönetim biçimine az ya da çok razıdırlar. Razi olmayanlar, zaten, gönüllülük esasına göre faaliyet göstermekte olan bu tür bir organizasyona ya katılmaz ya da katılmışsa dilediği zaman ayrılır. Öte yandan bu irade ve yönetim biçimi cemaatin amacı hususunda tereddüde sebep olabilir. Zira yönetenlerin cemaati kim için ve kimin menfaati doğrultusunda yönettiği sorusu bizzat yönetenlerce samimi biçimde cevaplandırılmayabilir. Yönetilenler duygusal ya da ekonomik baskılar altında kaldıklarında kendilerini kukla ya da piyon gibi görebilirler. Bu nedenle bu tür cemaat yapılarında bireyler tam teslimiyet içindedir. Güven duygusu ve teslimiyet azaldığında ise çözülme ihtimali gündeme gelir.

Üçüncü yönetim tarzı ise grubun içeriden ve en geniş katılımla tecelli eden öz iradeyle yönetilmesidir. Öz iradenin ortaya çıkarılabilmesi için oybirliğini ya da en azından çoğunluk iradesini bulmak gerekir. Bunun için ise tam bir bilgilenme sonucunda ve sağlıklı bir müzakere zemininde tam mutabakat sağlamaya çalışmak ve bu sağlanamıyorsa oylama yaparak çoğunluk yöntemiyle karar vermek gerekir. Bu yönetim biçimi demokrasidir.

Başta da söylendiği üzere öz iradeye dayalı öz yönetim varlık amacına en uygun yönetim olduğuna göre cemaat ve devlet denilen kitlelerin yönetiminde demokrasi zorunlu olarak en iyi yönetimdir. (Üstelik bu anlamıyla demokrasi “daha iyisi bulununcaya kadar şimdilik” en iyi değil, cüz’i irade sahibi varlıklar açısından daha iyisi bulunamayacağı için, “mutlak olarak en iyi” yönetimdir).

2. Demokrasi talebi yönünden cemaatlerin mukayesesi

Devlet denilen cemaatte demokrasinin var olması, devletin ülkesinde yaşayan insanların bu devletin kamusal iradesinin oluşumuna en geniş biçimde katılmasını sağlar ve dolayısıyla insanların devlete ve devletin sağladığı düzene (kamu düzenine) sahip çıkma arzusunu kuvvetlendirir. Bireyler yönetilen olmaktan çıkıp kendi kendilerini yönetir hale gelir ve kamusal varlıklara ve devlet kuvvetine (kamusal güce) sahip çıkar, katkı yapar.

Belirtelim ki yönetilenlerin aynı zamanda yöneten haline gelmesi, yukarıda aktarılan diğer yönetimlerde de var olan “yönetim eliyle zulüm ihtimali”ni tümüyle bertaraf etmez. Aksine bu kere çoğunluk azınlığa zulmedebilir ve üstelik bu, çoğunluğun gücünü de arkasına alan bir zulüm olacağından en kuvvetli zulümlerden biridir.

Bu nedenle, demokratik devlet yönetiminde yönetenlerin yani çoğunluğun insan haklarına ve bu kapsamda bilhassa azınlık haklarına saygılı olması, yönetimin adil ve doğru bir yönetim olması için şarttır. Bu nedenledir ki “erdemli insanların çoğunlukta olduğu toplumlarda demokrasi bir fazilet rejimi olabilir, ancak erdemsiz insanların çoğunlukta olduğu toplumlarda demokrasi olsa olsa bir rüşvet ya da zulüm rejimi olur” denmiştir.

Devlet dışındaki cemaatlerde demokratik yönetim ise cemaatin türüne göre değişiklik gösterir.

Şirket tipi (kâr amaçlı) cemaatlerde demokrasi zorunludur ve sınırlarını, tüzel kişiliği tarif eden kanunlar çizer. Şirketler içinde demokratik yönetim tarzına en yakın olan tip, anonim şirkettir. Bu şirketin demokratik işleyişi önemi sebebiyle kanunlarda ayrıntılı olarak düzenlenir ve doktrin tarafından da çalışılır. Ticaret hukuku uzmanları bu yönüyle bir anlamda anayasal sistem ve demokrasi

Cemaat tipi yapılarda, grubun kişi ya da zümre hakimiyeti eliyle yönetilmesi, daha çok yönetenlerin ve yönetilenlerin ortak iradesinden kaynaklanır. Taraflar bu yönetim biçimine az ya da çok razıdırlar. Razi olmayanlar, zaten, gönüllülük esasına göre faaliyet göstermekte olan bu tür bir organizasyona ya katılmaz ya da katılmışsa dilediği zaman ayrılır. Öte yandan bu irade ve yönetim biçimi cemaatin amacı hususunda tereddüde sebep olabilir.

Tasavvufî tarikat niteliği taşımayan modern dinî cemaatlerde, lidere ya da lider kadrosuna gönüllü tabi olmayı sağlayan mistik hava hakim değildir. Bu sebeple bu tür cemaatlerde kurucu liderin liderlik dönemi ile sonrası arasında fark vardır. Kurucu lider karizmasıyla yönetir ve ancak izin verdiği konularda meşveret söz konusu olur.

uzmanlarıdır.

Dernek tipi dünyevi cemaatlerde demokratik yönetim yine kanunen zorunludur ancak bu demokrasi de katılımcıların ya da mensupların demokrasi talebinin güçlü olması oranında güçlüdür.

Dinî cemaatlerin bazılarında demokrasi hiç yoktur, ihtiyaç da hissedilmez. Mesela cami cemaati, bir dernek kurmadığı müddetçe, nadiren demokrasiye ihtiyaç hisseder. Yönetim; atama, kıdem ve hürmet gibi kavramlar üzerinde şekillenir. Aynı şekilde tarikat tipi cemaatlerde, cemaate mensup olanlar, ortak iradenin oluşturulmasında “benim görüşüm neden alınmadı” diyerek küsmez. Zira zaten cemaati yönetmek üzere cemaate girmemiştir. Aksine manevi anlamda muteber saydığı ve hürmet ettiği lider (şeyh) ve yakın ekibi tarafından yönetilmeyi kabul ederek girmiştir.

Tasavvufî tarikat niteliği taşımayan modern dinî cemaatlerde, lidere ya da lider kadrosuna gönüllü tabi olmayı sağlayan mistik hava hakim değildir. Bu sebeple bu tür cemaatlerde kurucu liderin liderlik dönemi ile sonrası arasında fark vardır. Kurucu lider karizmasıyla yönetir ve ancak izin verdiği konularda meşveret söz konusu olur. Vefatından sonra ise cemaat mensupları ya kendi içlerindeki karizmatik üyelerden birine ya da bazılarına bir tür kurucu lider gücü verir onların etrafında kümelenerek devam eder ya da karizmaya önem veren veya vermeyen ama karar verici meşvereti de uygulayan bir yapı ile ve yine bir ya da birkaç grup halinde devam eder. İstişare sistemi içinde, oy birliğiyle ve bu sağlanamıyorsa hiç değilse oy çokluğu ile karar almak yoluyla, elbirliği ile yönetim ilkesi uygulanabilir. Bu sistemde, muhalif kanaate sahip olmuş ya da farklı yönde oy vermiş olanların salt bu gerekçeyle cemaatten kopma hakkı elbette olacaktır. Zira cemaat dediğimiz yapılar gönüllülük esasına dayalıdır.

D. ÜLKE DEMOKRASİSİYLE CEMAAT MEŞVERETİNİN MUKAYESESİ

Aşağıda, demokrasinin devlet (ülke) yönetiminde ve her tür cemaatte uygulanmasını çeşitli yönlerden mukayese edeceğiz.

1. Demokrasinin ortaya çıkışı

1.1. Ülke yönetimlerinde demokrasinin ortaya çıkışı

Ülke yönetimlerinde demokrasi iki biçime ortaya çıkabilir.

Bazı ülkelerde demokrasi devletin kuruluşundaki temel felsefedir. Devlet daha başlangıçta demokratik bir devlet olarak kurulur. Bu tür devletlerde genellikle korporatif yapı denilen bir yapısal oluşum yaşanır. Küçük parçalar birleşerek büyük bir devleti oluştururlar. Bu tür devletler çoğu zaman aynı zamanda konfederasyon yapısına sahiptirler.

Bu ülkelerde demokrasi devletin kuruluşundan itibaren yerleştiği için, halk, demokrasinin elden gideceği korkusuna kapılmaz.

Bazı ülkelerde ise devlet sonradan demokrasiye geçer. Bu halde demokrasiye geçişin biçimiyle ilgili olarak bazı farklar vardır: Halkın genel talebi ve arzusu ile demokrasiye geçilmiş ise ya da sonradan da olsa bu arzu genelleşerek pekişmiş ve yerleşmiş ise rejim endişesi yaşanmaz. Buna karşılık sistem demokratik olsa dahi halk henüz demokrasiyi yeterince benimsememiş ya da içselleştirmemiş ise, taşlar yerine oturuncaya kadar, rejim endişesi yaşanır. Bu korku rejiminin halk dışında koruyucularının ortaya çıkmasına ve dolayısıyla demokrasiyi koruyabilmek adına demokrasinin yok edilmesine sebep olabilir.

O halde ülkeler için demokrasi devletin rejiminin adı olmaktan önce bir

sosyal kültürün adıdır.

1.2. Cemaatlerde demokrasinin ortaya çıkışı

Demokratik bir yönetim anlayışına sahip cemaatlerde de demokrasiye geçişte iki ihtimal vardır:

Daha çok dernek (cemiyet) tipi cemaatlerde yönetim yapısı başlangıçtan itibaren demokratiktir. Ancak bu kanuni bir zorunluluktur. Demokratik bir yapının fiilen var olup olmadığı ve işleyip işlemediği, dernek kurucularının dernek ve demokrasi algısına bağlıdır. Mesela sendikalarda, sendikanın gerçekten demokratik bir cemaat yapısına mı sahip olduğu yoksa aslında otokratik ve totaliter bir yapının mı hakim olduğu, sendika kurucularının ve önderlerinin iradesine bağlıdır. İkinci ihtimalde, sendikal çoğunluk, genellikle oligarşik bir güç tarafından kötüye kullanılan bir araçtır.

Cemaat tipi gevşek yapılarda ise demokrasi kurucu liderin cemaati şekillendirme biçimine bağlıdır:

Kurucu lider hayatta iken de demokrasi mümkündür. Ancak bu dönemde demokrasi elbette onun iradesine bağlı ve sınırlı bir etki yapar.

Kurucu liderden sonra ise demokrasi, bilhassa kurucu liderin de yapmış olduğu fikri yönlendirmeye, kitlenin de benimsediği bir yönetim biçimi olur. Bu halde cemaatin karar gerektiren konularının çoğu, hatta kurucu liderin hayatta olduğu döneme nazaran çok daha fazla konu, demokratik yöntemle karara bağlanır.

Buna karşılık kitle henüz bu sisteme hazır değilse yani demokrasi talebi yeterince güçlü değilse, cemaat yine karizmatik lider ya da liderler eliyle yönetilir. Ancak bu halde kurucu liderden sonra hangi karizmatik lider adayının ya da hangi ekibin baskın geleceği hususunda bir çekişme ve rekabet yaşanabilir. Bu çekişme ise cemaatin bölünmesine yol açar. Bölünme ilkesel ve net olursa bir motivasyon eksikliği ve zayıflık ortaya çıkmaz. Ancak bölünme parçalı kırılma biçiminde olursa küçük parçalar motivasyondan ve sinerjiden mahrum kalır ve zayıf olur.

2. Demokrasinin kurum ve kuralları

2.1. Ülke demokrasinin kurum ve kuralları

Ülke demokrasisinde demokratik yönetim için gerekli kurum ve kurallar şunlardır:

Demokratik devlette anayasal bir sistem uygulanır. Anayasa meşru otorite olarak halk tarafından ve vasıflı çoğunluk (ağırlaştırılmış oy çokluğu) ilkesine uygun olarak yürürlüğe konulmuştur ve gerektiğinde aynı yöntemle değiştirilir. Anayasalarda değişmez madde yoktur, dogmatik ve ideolojik kalıplar içermez, temel hak ve hürriyetleri referans olarak alır.

Kanunlar ve diğer hukuk metinleri, ortak ana sözleşme metni durumundaki anayasaya aykırı olamaz. Olursa yargı kararıyla iptal edilir. Bu nedenle anayasa iç hukuk açısından üst metindir ve ağırlaştırılmış oy çokluğu ile ortaya çıkan üst iradeyi ifade eder.

Anayasalı sistemin gereği olarak, halk tarafından seçilen bir yasama organı (meclis) bulunur. Meclis üst iradeye sahiptir ve kendi içinden bir yürütme organı (hükümet) çıkarır. Meclis yine kendi iradesini anayasa ve kanunlar biçiminde ortaya koyar ve bunlarla yürütme ve yargıya yön verir.

Yürütme organı (hükümet ve bağımsız kuruluşlar) yasamanın yönlendirme ve onayı ile ve yasamanın denetimi altında çalışır. Devletin başında sembolik yetkilere sahip bir cumhurbaşkanı ya da geniş icra yetkilerine sahip

Cemaat tipi gevşek yapılarda ise demokrasi kurucu liderin cemaati şekillendirme biçimine bağlıdır: Kurucu lider hayatta iken de demokrasi mümkündür. Ancak bu dönemde demokrasi elbette onun iradesine bağlı ve sınırlı bir etki yapar. Kurucu liderden sonra ise demokrasi, bilhassa kurucu liderin de yapmış olduğu fikri yönlendirmeye, kitlenin de benimsediği bir yönetim biçimi olur.

*Cemaat demok-
rasisinde kurum
ve kurallar ülke
demokrasisine
nazaran daha
gevşek ve esnektir.
Bunun öncelikli
sebebi cemaatin
maddi kuvvet kul-
lanma yetkisinin
olmaması ve giriş
ve çıkışın gönüllü
olmasıdır.*

devlet başkanı bulunur ve her iki halde de devletin birinci adamı seçimle iş başına gelir. Diğer ifadeyle meclis gibi birinci adam da gerçek ve hür seçimler sonucunda belirleniyorsa ve denetleniyorsa o ülkede demokratik cumhuriyet var demektir.

Bir ülkede devletin birinci adamı seçimle değil de babadan oğula saltanat yöntemiyle ya da başka bir imtiyazla iş başına geliyorsa ve icra yetkilerine de sahipse zaten hükümet denetlenemiyor demektir ve demokrasi yoktur. Buna karşılık seçimle gelmeyen birinci adam sadece sembolik yetkilere sahipse ve denetleniyorsa demokrasi vardır ama cumhuriyet yoktur.

Bilhassa yürütmeden (hükümetten) bağımsız olan yargı, yürütmeyi denetler ve demokrasinin en önemli sonuçlarından biri olan hukuk devletinin ortaya çıkmasını sağlar.

Silahlı kuvvetler yürütmenin ve dolayısıyla yasamanın emri ve denetimi altında çalışan teknik birimlerdir.

Ülke demokrasisinde kuvvetler arasında çatışma yaşanırsa üstün otorite yasamadır.

Ancak yasama organında çoğunluk gücüne sahip olan grup demokrasiye ve azınlık haklarına saygılı değilse, hakem ülke içi kamuoyu ve uluslararası camiadır. Anayasa Mahkemesi gibi mahkemelerin bu tür krizlerde dahi ülke yönetimi üzerinde son sözü söyleme hakları yoktur.

2.2. Cemaat demokrasisinin kurum ve kuralları

Cemaat demokrasisinde kurum ve kurallar ülke demokrasisine nazaran daha gevşek ve esnektir. Bunun öncelikli sebebi cemaatin maddi kuvvet kullanma yetkisinin olmaması ve giriş ve çıkışın gönüllü olmasıdır.

a) Tüzel kişiliği bulunan, dernek, anonim şirket gibi yapılarda, cemaatin irade, yönetim, temsil ve denetim sisteminde kanuni zorunluluk olarak, aynen devletteki gibi üçlü bir yapı vardır. Yasama anlamında bir genel kurul, yürütme anlamında bir yönetim kurulu ve yargı anlamında bir denetim sistemi bulunur.

Derneğin tüzüğü, partinin programı ve şirketin sözleşmesi ülkenin anayasasına benzeyen temel metinlerdir. Değiştirilebilmesi genellikle ağırlaştırılmış oy çokluğuna ve mensuplarının bireysel yararını ihlal etmemesi şartına bağlıdır.

Formel yapıli cemaatlerin demokrasisinde bu üçlü yapının iyi işleyip işlemediği mensuplarının demokrasi algısına ve iyi işleminin sağlanması da mensuplarının demokrasi talebine bağlıdır.

b) Tüzel kişiliği olan cemaatlerde de bu üçlü yapıya rağmen kuvvetler ayrılığı sistemi iyi işleyebilir. Mesela çoğunluk gücünü eline geçirenler azınlığın haklarını ihlal edebilirler. Bunun engellenebilmesi için mahkeme eliyle talep edilebilecek olan çeşitli azınlık hakları tanımlanmıştır.

Aynı şekilde iç denetim yeterli olmayabilir ve yöneticiler suistimal yapabilirler. Bu halde de yine şikayet üzerine ya da re'sen, kamusal denetim denilen devlet denetimi devreye girer.

Son olarak amacın bozulması veya dönüşmesi halinde ya da cemaatin suç örgütüne dönüşmesi halinde yine devlet re'sen devreye girer ve tüzel kişiliği son verebilir.

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere devlet, cemaat içi ilişkilere müdahale edebilir, mensuplar arasında hakemlik yapar ve bu alanda son sözü mahkemeler söyler.

c) Tüzel kişiliği bulunmayan cemaatlerde herhangi bir sebeple yönetim

uyumsuzluğu ve yetki çatışması yaşanabilir. Ancak sicil kaydı ve üyelik defteri sistemi söz konusu olmadığından bu tür cemaatlerde iç çatışmaları devletin müdahalesiyle çözmek mümkün değildir. Çatışmalar ancak geri adım atılarak (fedakarlık edilerek) veya içeriden hakemler bulunarak çözülebilir. Çözümde kullanılacak temel değerler de cemaatin biçimine göre yazılı metinler ya da yazısız kurallar biçiminde olabilir.

Mesela Türkiye'deki tüm Fenerbahçeliler bir cemaattir ancak takımın kaptanının kim olacağından, hangi futbolcunun transfer edileceğine kadar birçok önemli kararın alınmasında Fenerbahçelilerin reyini önem taşımaz. Burada önemli olan formel yapıya sahip kulübün (derneğin ya da şirketin) legal yönetiminin kararıdır. Buna karşılık takımın amigolarının kullanacağı sloganı, sessiz kalarak ya da coşkuyla katılarak, ama mutlaka fiilen sloganı atacak olanlar yani tüm Fenerbahçeliler belirler. Ancak sadece bu konuda karar verme ihtiyacı bir yönetim sistemi kurmayı gerektirmez. Olsa olsa doğrudan demokrasinin bir basamağı olarak, internet oylaması gibi yöntemlerle yöneticiler kitlenin reyini alabilir veya onları motive edebilir.

Diğer bir örnek, bir Alevi köyündeki Alevi cemaat veya bir mezrada yaşayan küçük bir etnik grup kendi aralarında bir demokratik sistem kurup işletebilirler (Bu yapıya köy derneği de denilebilir). Ancak cemaat içi problemleri, cemaati de nazara almasını sağlayarak devletin hakemliği ile çözmeleri ve karara bağlamaları mümkün değildir. Hangi gün hangi törenin yapılacağı, hangi dedenin davet edileceği, misafire ne ikram edileceği ve hatta maliyetinin nasıl karşılanacağı gibi hususlar daha ziyade dinî bir törene ilişkin bir konuda karar vermek biçiminde ya da örf ve adetin gereğinin ifası olarak cereyan eder.

d) Tüzel kişiliği bulunmayan ve meşveret sistemi ile kendi kendisini yöneten dinî cemaatlerde de yasama, yürütme ve yargı mekanizmaları çalışır. Ancak bunlar formel olmadığı için dışarıdan hissedilmez. Bu gruplarda da herhangi bir sebeple yönetim uyumsuzluğu yaşanabilir. Ancak bir tüzel kişilik (formel yapı) olmadığından, bu uyumsuzluğun giderilebilmesi için de devletin hakemliğine (mahkemeye) başvurmak mümkün değildir. Uyumsuzluk iç dinamiklerle ve feragat ve fedakarlık gibi hasletlerle giderilemiyorsa, bölünme, dağılma ya da motivasyon eksikliği ve kopma kaçınılmazdır. Bu nedenledir ki bu tür dinî cemaatler gevşek ve esnek yapıda cemaatlerdir.

3. Ülke ve cemaat demokrasisinin farklılıkları

3.1. Çıkma hakkı yönünden

Ülke demokrasisinde mensupların yani vatandaşların cemaatten çıkma hakkı sınırlı bir anlam ifade eder. Hatta bazı kamu görevlerinden kaçınmak (mesela askerlik yapmayı reddetmek, vicdanî red) dahi tartışmalı bir haktır.

Oysa cemaat demokrasilerinde giriş gönüllülük esasına dayalı olduğu gibi çıkış da gönüllüdür. Bununla birlikte bir cemaate dahil olmuş olan bir kişinin manevi baskı altında ya da bir tür toplumsal baskı altında tutularak cemaatten çıkması fiilen engelleniyor olabilir. Bu halde gerçek bir cemaat yapısından söz edilemeyeceği açıktır. Hatta giderek, bu halde, bir tür suç işleniyor demektir ve devletin müdahalesi kaçınılmazdır.

3.2. Muhalefetin niteliği yönünden

a) Ülke demokrasisinde muhalefet muvazene-i adalettir. Zira devlet kudret demektir. Kudreti kullanan iktidarın hukuka uymaması ve zulmetmesi halinde engellenmesi gerekir. Bunun için yapılacak denetim aynı zamanda muhalefeti de meşru bir denge unsuru olarak bulundurmaya gerektirir.

Tüzel kişiliği bulunmayan ve meşveret sistemi ile kendi kendisini yöneten dinî cemaatlerde de yasama, yürütme ve yargı mekanizmaları çalışır. Ancak bunlar formel olmadığı için dışarıdan hissedilmez. Bu gruplarda da herhangi bir sebeple yönetim uyumsuzluğu yaşanabilir.

Dinî amaçlarla teşekkül etmiş olan cemaatlerde ise muhalefetin de olabilirliği tartışmalıdır. Zira bu cemaatlerde "Allah'ın rızasını kazanmak" denilen ve taliplileri çoğaldığında elde edilmesi riskli hale gelmeyen bir ana hedef vardır. Bu hedefe ulaştıracak tüm ara hedefler, rekabeti değil yardımlaşma ve dayanışmayı gerektirir.

Diğer deyişle ülke demokrasisi "partiler demokrasisi"dir. Murakabe (denetim) muhalefetin murakabesidir. Bir veya birkaç parti iktidarda ve diğer bir ya da birkaç parti de muhalefette olacaktır ve böylece yönetimde adalet terazisi dengede kalabilecektir.

b) Dünyevî amaçlarla kurulmuş cemaatlerdeki demokraside muhalefet şart değildir ama mümkündür. Mesela ormanları ve çevreyi korumak üzere kurulmuş olan bir dernekte üyelerden bir grubun yönetimde ve diğer bir grubun da muhalefette olması gerekmez. Ancak projeleri veya yönetim ilkeleri beğenilmediği için yönetime seçilmeyen bir kişi veya ekip dernekten ayrılmak yerine bir sonraki dönemde yönetime seçilmeyi umabilir ve bu amaçla çalışabilir. Yapacağı çalışma mecburen, "benim yönetimim şimdiki yönetimden daha iyi olacak" iddiası içinde kalmayı ve dolayısıyla muhalefet etmeyi gerektirir.

c) Dinî amaçlarla teşekkül etmiş olan cemaatlerde ise muhalefetin de olabilirliği tartışmalıdır. Zira bu cemaatlerde "Allah'ın rızasını kazanmak" denilen ve taliplileri çoğaldığında elde edilmesi riskli hale gelmeyen bir ana hedef vardır. Bu hedefe ulaştıracak tüm ara hedefler, rekabeti değil yardımlaşma ve dayanışmayı gerektirir. Mesela bir cami derneğinde muhalefet olmaz, elbirliği ile yönetim olur.

Bu nedenle dinî cemaatlerdeki meşveret yapılanmasında sistemin ayrıntıları bu fark nazara alınarak kurulduğu takdirde -mesela genel kurullarda tulum liste yarışı engellenebilirse, "gündeme bağlılık ilkesi" sıkı biçimde uygulanabilirse- gerçek mânâda elbirliği ile yönetim ve dolayısıyla öz yönetim gerçekleştirilebilir.

3.3. "Hak arama" kavramı yönünden mukayese

a) Ülke demokrasisinde vatandaşların birbiriyle ve devletle ilişkilerinde temel kavram, hak ve hukuk kavramıdır. Demokratik sistemde devlet herkese hakkını vermeli ve herkesin hakkını korumalıdır. Kişiler şahsi haklarından feragat etmeye zorlanamaz.

Bireylerin hakları, kendileri feda etmedikçe, kamunun yani devlet denilen cemaatin haklarının korunup geliştirilmesi adına feda edilemez.

b) Dünyevî cemaatlerde de aynı şekilde cemaate mensup olanların bireysel haklarının korunması esastır.

Mesela bir anonim şirkette kâr elde edilmiş ise bu kârın dağıtılması esastır. Kârı sürekli sermayeye eklemek ve şirkette tutmak, ortakların kâr beklentisini ve dolayısıyla haklarını ihlal eder ve devletin müdahalesini gerektirir.

Diğer bir örnek, bir dernek genel kurulunda tüm üyelerin oy hakkı vardır. Bir üyeye ya da bir grup üyeye oy kullanılmamışsa, alınan kararların hukuken sakat olduğu ve dolayısıyla mahkeme vasıtasıyla iptali gerektiği kabul edilir. Ancak bu ikinci ihtimalde, korunan yarar görünüşte bireysel yarar gibi ise de gerçekte ve sonuçta, derneğin genel yararı ve derneğin bu yarara ulaşmasını sağlayacak olan "sistem" korunmaktadır. Zira bu hak verilmeyecek olursa üyenin dernekten kopması muhtemel olacak ve güç birliğinden doğması beklenen ideal amaç elde edilemeyecektir.

c) Dinî cemaatlerde ise bireysel hak kavramı üzerinden tartışma yapılmaz. Tartışma daha ziyade uhrevî hukukun ihlali ile ilgilidir. Zira "cemaate karşı hak" olmaz. "Hak", olsa olsa, "cemaatin hakkı"dır.

Bu nedenle, gerçek dinî cemaatlerde, hem üyelerin birbirleri ile aralarındaki meseleler ve hem de cemaatle (şahs-ı manevî) üyeler arasındaki meseleler dünyevî hukukun kavramları ile ve dünyevî adalet mekanizmaları

vasıtasıyla çözümlenemez. Üstelik cemaatin dernek ve benzeri formel bir yapısı (tüzel kişiliği, hükmî şahsiyeti) bulunsa dahi bu yine böyledir.

3.4. Yetki ve otorite yönünden mukayese

a) Ülke demokrasilerinde, devlet yetkisi kullananlar demokrasinin verdiği meşruiyet içinde ve kamu hizmetinin gereklerine uygun olarak hareket ederler. Bu meşruiyetin sonucu olarak cebir kullanma yetkisine sahip devlet görevlileri, hak edene, kanuna uygun bir biçimde ve ölçüde, cebir uygularlar. Aynı şekilde kamu görevlileri istimlak yapmak gibi kamusal yetkiler de kullanırlar.

b) Cemaatler “salt kamu yararı” şeklinde bir amaç gütmazler. Amaçları mensuplarının çeşitli yararlarını korumaktır. İçlerinden bazıları, mesela eğitim dernekleri, gönüllülük esasıyla devlete ait görevleri üstlendikleri için bir yönüyle kamu yararına çalışırlar ve bu nedenle de vergi muafiyeti gibi bazı avantajlardan yararlanırlar. Ancak böyle olsalar dahi “kamusal yetki” kullanamazlar.

c) Dinî cemaatler de aynı şekilde, cemaate mensup olanların din anlayışına uygun bir uhrevî amaç güderler. Bu amacın, bu gün bilinen mânâsıyla “kamu yararı” ile bir ilgisi yoktur. Dolayısıyla dinî bir derneğin ya da cemaatin kamusal güç kullanması ya da kamusal imkanlardan yararlanması mümkün ve doğru değildir.

Osmanlı devletinde padişahların kanalizasyon ve su kanalı için hem vergi toplayıp hem de istimlak yapabilirken cami yeri için istimlak yapamaması, padişahın devlet katındaki görevi ile dinî cemaat içindeki pozisyonu arasındaki farktan kaynaklanır ve yukarıdaki ayrıma işaret eder. Aynı şekilde devlet yetkisi kullanarak sadrazamı veya şeyhülislamı azledebilen padişah şahsi ve cemaatî işinden doğan ihtilafta hakim önünde yargılanmayı kabul etmektedir ve bu dahi iki cemaat içindeki statüsü arasındaki farkı göstermektedir.

3.5. Otoriteye tabi olma ve direnme “hakkı” yönünden mukayese

a) Ülke demokrasilerinde, vatandaşların, çoğunluk iradesiyle ortaya çıkan düzene kendi iradeleriyle uymaları beklenir. Ancak uymasalar dahi cebren uydurulurlar.

Buna karşılık vatandaşların düzenin değiştirilmesini istemeye ve bu amaçla gayret etmeye hakları vardır. Bu hak, “propaganda hakkı” olarak ifade edilir. Vatandaşların mevcut düzeni değiştirmek amacıyla propaganda yapmak ve legal yoldan örgütlenmekle yetinmeyip “hareket”e geçmeleri ya da düzeni beğenmedikleri için düzene “karşı gelmeleri” iki biçimde kendisini gösterir: Birincisi “gerçekte suç işlemeyen görünüşte suç işlemek” ya da “hapse girme hakkını kullanmak” anlamında “sivil itaatsizlik” yapmaktır. İkincisi ise devleti reddederek “dağa çıkmak” ve fakat bununla yetinmeyip yol kesmek, eşkıyalık yapmak ya da daha da ileri giderek toplumu terörize etmektir.

b) Cemaatlerde ise otorite ve hiyerarşi son derece zayıf bir kavramdır. Bilhassa demokratik yapıya sahip cemaatlerde, cemaate mensup olanların, cemaati değiştirebilmek ya da dönüştürebilmek için kullanabilecekleri çeşitli yöntemlerin bulunması gerekmez. Her gönüllü organizasyonun kendisine ait doğrularının bulunması normaldir. Dolayısıyla bu doğruları içeriden değiştirmeye ya da dönüştürmeye yönelik davranışların anlayışla karşılanması da gerekmez. “Bizi beğenmeyen gitsin kendisine yeni bir cemaat kursun” denilmesi bölücülük değildir. Zira herkesin aynı zevklere ya da önceliklere sahip olması veya her konuda aynı düşünmesi ya da aynı biçimde hareket etmesi beklenemeyeceği gibi gerekli de değildir.

c) Dinî amaç güden ve meşveret sistemine sahip olan cemaatlerde,

Dinî cemaatler de aynı şekilde, cemaate mensup olanların din anlayışına uygun bir uhrevî amaç güderler. Bu amacın, bu gün bilinen mânâsıyla “kamu yararı” ile bir ilgisi yoktur. Dolayısıyla dinî bir derneğin ya da cemaatin kamusal güç kullanması ya da kamusal imkanlardan yararlanması mümkün ve doğru değildir.

*Dinî amaç gü-
den ve meşveret
sistemine sahip
olan cemaatlerde,
“otorite”, tümüyle
reddedilmesi bekle-
nen bir kavramdır.
Zira imama ya da
cemaate (cemaatin
sistemine) tabi
olmak, tümüyle
gönüllülük isteyen
bir durumdur.
Ortaya çıkan ço-
ğunluk iradesine
tabi olmak ya da
olmamak tümüyle
serbesttir.*

“otorite”, tümüyle reddedilmesi beklenen bir kavramdır. Zira imama ya da cemaate (cemaatin sistemine) tabi olmak, tümüyle gönüllülük isteyen bir durumdur. Ortaya çıkan çoğunluk iradesine tabi olmak ya da olmamak tümüyle serbesttir. Her mensup, bu konudaki tercihinin yani içeride kalmak ya da dışarı çıkmak biçimindeki davranışının uhrevî sonuçlarını kendisi ölçüp biçecek ve öz iradesi ile karar verecektir. Dolayısıyla bir otorite baskısı söz konusu olamaz.

3.6. Mensuplarının cemaatten beklentileri yönünden mukayese

a) Demokratik devletin ülkesinde yaşayan herkes ve özellikle vatandaşlar devletin sağladığı düzenden ve devletin koruyup verdiği haklardan azami biçimde istifade etme hakkına sahiptirler. Bu beklenti zaten devletin varlık sebebidir. Bu nedenle devlet ile vatandaşları arasındaki ilişki gönüllülük esasına tabi değildir, zorunlu bir ilişkidir.

Yine bu nedenle devlet içindeki demokrasi vatandaşlar arasındaki menfaat çatışmalarını telif etmeye yönelik bir araçtır.

b) Dünyevi amaçlarla kurulmuş olan cemaatlerden şirketlerde amaç gelir elde etmek ve paylaşmaktır.

Diğer dünyevi oluşumlarda üyelik; duygularını tatmin etmek, alkış almak, gökkubbede hoş sada bırakmak, kupa almak, bir şey başarmış olmak, devlete yardımcı olmak, topluma önder olmak, tarihe not düşmek gibi çok çeşitli birincil hedefler içerebilir. (Ancak hiç birinde amaç gelir elde etmek değildir).

Cemaat üzerinden ulaşılmak istenen hedefler (mesela genel başkan olma) yönünden cemaat mensuplarının tek bir hedef için birbiriyle rekabet ediyor olması mümkündür.

Dolayısıyla bu tür cemaatlerde demokratik yönetim, bir beklenti kavgasını ve menfaat çatışmasını çözümleneyi de hedefler.

c) Dinî cemaatlerde ise yukarıdaki dünyevi hedeflerin hiç biri nihai hedef değildir. Hatta birçoğu “ara hedef” dahi olamaz. Cemaat üzerinden gelir ya da ekonomik güç veya fayda “umulabilir” ama bunları elde etmeyi “hedeflemek” de söz konusu değildir. Özellikle “mensup” haline gelenler için umut ve beklenti dahi artık hiçbir biçimde hoş görülmez.

Bu tür cemaatlerde gönüllülük, Allah’ın rızasını hedeflemek biçiminde kendisini gösterir. Cemaat üzerinden bu gönüllülüğü ve samimiyeti azaltan ya da ortadan kaldıran dünyevi menfaatlerin elde edilmesi, hatta bunun beklentisinin içine girilmesi, hatta hatta bunun dedikodusunun çıkmasına sebep olacak davranışların -istenmeden dahi olsa- ortaya konulması uygun görülmez ve hoş karşılanmaz.

Dolayısıyla dinî cemaatlerde cemaat içi meşveret sistemi, bir “menfaat çatışması”nın önlenmesine ya da ortadan kaldırılmasına hizmet eden bir araç değildir.

4. Demokrasinin faydaları

4.1. Ülke yönetiminde demokrasinin faydaları

Demokratik yönetim modeline sahip ülkelerde halk, yönetim işini kendi meselesi olarak görür ve kaderine sahip çıkar. Böylece ortaya çıkan “katılımcı demokrasi” ile, devlet, meşru zemininde kalır ve amaca uygun bir “aygıt varlık” haline gelir.

Araç varlık durumuna gelen devlet, vatandaşla ilişkilerinde hiyerarşik üst olma konumundan çıkar. Devlet yöneticileri halkı değil devleti yani devletin kurum ve kuruluşlarını yönetir. Halk yönetilen olmaktan çıkar ve devletin karar, temsil ve yönetim organlarını seçip denetleyen konumuna gelir. Dolayısıyla halk

yönetilen olmaktan çıkar, yöneten haline gelir.

Demokrasi insan aklının ve iradesinin “daha iyi”yi aramasının en temel sonucu olan eleştirebilme ve muhalefet edebilme yeteneğinin kullanılmasının önünü açar. Muhalefeti meşru hale getirir. Böylece iktidar gücü muhalefete sınırlanıp denetim altına alınır.

Demokrasi haklarını bilme ve hak arama hürriyetini temin eder. Böylece kişiler haklarını koruyup geliştirebilirler.

Demokrasi halka bilgi edinme hakkını tanır ve düşünce açıklama özgürlüğü sağlar. Fikir hürriyeti ise daha iyiyi ve daha doğruyu bulmak için düşünme ve bizzat çalışma gayreti verir.

Demokrasi yöneticilerin vatana ihanet edebilmesinin önünü keser. Zira yöneticiler yetkiyi ve gücü başka kaynaktan değil, doğrudan halktan alırlar. Böylece yönetimin, “kökü dışarıda kukla bir yönetim” olması riski engellenmiş, öz yönetim sağlanmış olur.

4.2. Cemaatlerde demokrasinin faydaları

a) Sivil toplumsal yapılanmalarda demokratik yönetim, cemaatin dışardan yönlendirilmesini engeller ve amaçları doğrultusunda çalışmasını teminat altına alır.

b) Cemaatler içinde de demokrasi muhalefeti harekete geçirir ve hedefe ulaşmak ve daha iyiyi elde edebilmek adına yönetimin denetlenmesine ve gerekirse yönetimin değişmesine yardımcı olur.

Bununla birlikte salt dinî cemaatlerde rekabet anlamsız ve yasak olduğundan, elbirliği yönetimi geçerlidir, cemaat içinde muhalefet / iktidar biçiminde ikili ayrım, işin niteliğine aykırıdır.

c) Cemaat içi demokrasi cemaate karşı hak arama imkanı sağlar. Böylece çoğunluğun azınlığı ezmesinin önüne geçilir. Mesela anonim şirkette, bu amaçla, şirket içi demokrasinin önemli bir kavramı olarak azınlık hakları kavramına yer verilir.

Bununla birlikte salt dinî cemaatlerde, cemaatin diğer fertlerine ve cemaate karşı, “hak” kavramı değil, “feragat ve fedakarlık” kavramı üzerinden sonuca ulaşılır.

d) Cemaat içi demokraside fikir özgürlüğü sınırlıdır. (Aslında her zaman ve her yerde, dileyen dilediği gibi düşünür. Sınırlanabilen, fikir açıklama hürriyetidir.) Farklı ve aykırı düşünen ve düşüncesini çoğunluğun düşüncesi haline getirmeyi başaramayan, cemaatin dışında kalabilir. Bu kişi bizzat kendisi de cemaati terk etme hakkına sahiptir.

e) Cemaat demokrasisinde cemaate mensup olanlar cemaatin yönetimini de üstlenmiş olurlar. Böylece, cemaate mensup olanlar ve olmayı düşünenler “bizi kim yönetiyor?” sorusuna cevap aramak zorunda kalmazlar. Bu da cemaate mensubiyeti bilinçli hale getirir. Cemaatte öz yönetimin yerleşmesini sağlar.

Sonuç

Birden çok kişinin bir arada bulunduğu tüm kurumsal yapılarda, istibdadı önlemek, sadakati geliştirmek ve hürriyet temelli iradî ve gönüllü ilişkileri pekiştirmek yönünden en verimli yönetim modeli öz yönetimdir. Bu nedenle tüm gruplaşmalarda, öz yönetimin temin edilebilmesi için demokrasi ya da meşveret sistemi faydalı ve gereklidir.

Demokratik toplum yapısına ulaşmak için bir yandan devletin ve diğer taraftan cemaatlerin demokrasiyi benimsemesi gereklidir. Bu paralel iyileşme

Cemaat içi demokraside fikir özgürlüğü sınırlıdır. (Aslında her zaman ve her yerde, dileyen dilediği gibi düşünür. Sınırlanabilen, fikir açıklama hürriyetidir.) Farklı ve aykırı düşünen ve düşüncesini çoğunluğun düşüncesi haline getirmeyi başaramayan, cemaatin dışında kalabilir. Bu kişi bizzat kendisi de cemaati terk etme hakkına sahiptir.

Cemaat demokrasisinde, cemaatin kuruluş amacına ve şekline bağlı olarak bir ölçüde değişimle birlikte, mensuplar arası ilişkilerde temel kavram "anlayış ve fedakârlık"tır; muhalefet her cemaat tipinde gerekli değildir; temel konularda fikir ve uygulama farklılığı kopmaya yol açabilir, bu normaldir. Cemaatlerde demokrasi menfaat çatışmasının önlenmesi için değil, işbirliği ve işbölümünü düzeninin kurulması için bir araçtır.

için, demokratikleşme süreci ve yöntemi yönünden, devletin ve cemaatlerin birbiriyle etkileşimi de gereklidir.

Ancak demokrasinin sağlanması, kurumsallaşması ve faydaları yönünden, devletin demokrasisi ile cemaatlerin demokrasisi çeşitli farklılıklar gösterir. Devlet ve cemaat demokrasileri, aralarındaki farklar nazara alınmak kaydıyla, birbirine örnek olabilir.

Bu farklar; devlete mensubiyetin zorunlu olmasına karşılık diğer cemaatlere mensubiyetin gönüllü olmasından ve ayrıca devletin maddi güç kullanan bir otoriteyi temsil etmesine karşılık cemaatlerin maddi güç kullanamamasından kaynaklanır.

Devlet demokrasisinde temel kavram "hak"tır; muhalefet gereklidir; fikir özgürlüğü ve propaganda hakkı; hatta sivil itaatsizlik mutlak haktır. Demokrasi, devletler için, bireyler arasındaki ve bireylerle toplum arasındaki menfaat çatışmalarını gidermek ve fedakarlıkları dengelemek açısından zorunlu bir araçtır.

Cemaat demokrasisinde, cemaatin kuruluş amacına ve şekline bağlı olarak bir ölçüde değişimle birlikte, mensuplar arası ilişkilerde temel kavram "anlayış ve fedakârlık"tır; muhalefet her cemaat tipinde gerekli değildir; temel konularda fikir ve uygulama farklılığı kopmaya yol açabilir, bu normaldir. Cemaatlerde demokrasi menfaat çatışmasının önlenmesi için değil, işbirliği ve işbölümünü düzeninin kurulması için bir araçtır.

Özet

Hürriyet, hem insan için hem de insanların ortak olduğu çeşitli organizasyonlar için gerekli ve faydalıdır. Hürriyeti sınırlayan, engelleyen ya da ortadan kaldıran istibdat ise hem birey için ve hem de toplumsal yapılar için zararlıdır. Bu çalışmanın amacı, cemaat içi demokrasi ile devlet demokrasilerini mukayese etmek ve farklılıklarla benzerlikleri tesbit etmektir. Böylece cemaatten devlete ve devletten cemaate demokrasi etkileşiminde kullanılabilecek kriterleri olarak sağlıklı bir etkileşimin yolları araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Öz yönetim, demokrasi, devlet, cemaat, cemaatleşme, hürriyet, istibdat

Abstract

Freedom is useful for both the people and for various organizations. The tyranny; limiting, preventing or eliminating Freedom, is harmful for both individual and the social structures.

Key Words

Self- governance, democracy, government, community, communal, liberty, tyranny